

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ СУДДІ REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF IMMUNITY OF JUDGES

Легеза Ю.О., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
ORCID: 0000-0002-4896-3178

У статті висвітлено нормативно-правові засади недоторканості судді. Встановлено, що відповідно до статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначається, що судді є недоторканими у здійсненні ними покладених на них повноважень. Підкреслено, що недоторканість судді гарантується, зокрема, встановленням системи гарантій за недопущення притягнення судді до відповідальності за ухвалені ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку (ч. 2 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). З'ясовано, що на рівні рекомендаційної регуляції забезпечення захисту прав суддів діє Європейська хартія про закон про статус суддів, де закріплено, що справедливий розгляд справи має гарантуватися створенням умов для забезпечення недоторканості суддів та їх незалежності, що визначає рівень ефективності судового захисту прав та інтересів особи. Визначено, що гарантії недоторканості суддів полягають у: створенні спеціального порядку їх призначення на посаду, застосування заходів відповідальності та звільнення; існуванням процедури незмінності суддів та їх недоторканості; процесуальними гарантіями невтручання у здійснення суддівського розсуду; встановленням механізму адміністративної, кримінальної, цивільної відповідальності за порушення авторитету суддів; соціально-економічними засобами забезпечення діяльності суддів; функціонуванням органів суддівського самоврядування; створення процедур забезпечення особистої безпеки суддів та членів їх сімей. Авторами зроблено висновок, що недоторканість судді означає: обмеженість його дій вимогами дотримання норм матеріального та процесуального законодавства; створення умов для забезпечення об'єктивного та справедливого розгляду справи; застосування критеріїв неупередженості та незацікавленості судді у тому чи іншому способі врегулювання спорів; гарантування особливих процедур застосування заходів дисциплінарної та інших форм відповідальності судді, що має унеможливити фактори втручання інших гілок влади.

Ключові слова: недоторканість судді, незалежність судді, безсторонність судді, судовий розгляд, право на доступ до правосуддя.

The article highlights the normative and legal principles of a judge's inviolability. It was established that according to Article 49 of the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» it is determined that judges are inviolable in the exercise of the powers entrusted to them. It is emphasized that the inviolability of a judge is guaranteed, in particular, by the establishment of a system of guarantees for preventing a judge from being held accountable for a court decision he has made, with the exception of committing a crime or a disciplinary offense (Part 2 of Article 49 of the Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges»). It has been found that the European Charter on the Law on the Status of Judges operates at the level of the recommendation regulation for the protection of the rights of judges, where it is established that a fair trial must be guaranteed by the creation of conditions to ensure the integrity of judges and their independence, which determines the level of effectiveness of judicial protection of the rights and interests of a person. It was determined that the guarantees of judges' inviolability consist in: creation of a special procedure for their appointment, application of measures of responsibility and dismissal; the existence of the procedure, the immutability of judges and their inviolability; procedural guarantees of non-interference in the exercise of judicial discretion; establishment of the mechanism of administrative, criminal, civil liability for violation of the authority of judges; socio-economic means of ensuring the activity of judges; functioning of bodies of judicial self-government; creation of procedures for ensuring the personal safety of judges and their family members. The authors concluded that the inviolability of a judge means: the limitation of his actions by the requirements of compliance with the norms of substantive and procedural legislation; creation of conditions to ensure objective and fair consideration of the case; application of the criteria of impartiality and disinterest of the judge in one or another method of dispute settlement; guaranteeing special procedures for applying measures of disciplinary and other forms of responsibility of the judge, which should make impossible the factors of intervention of other branches of government.

Key words: inviolability of a judge, independence of a judge, impartiality of a judge, trial, right to access to justice.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлюється, що судді є недоторканими у здійсненні ними покладених на них повноважень [1]. Недоторканість судді гарантується, зокрема, встановленням системи гарантій за недопущення притягнення судді до відповідальності за ухвалені ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку (ч. 2 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [1]. На рівні рекомендаційної регуляції забезпечення захисту прав суддів діє Європейська хартія про закон про статус суддів, ухвалена 10 липня 1998 року в Лісабоні, на семінарі Ради Європи, де закріплено, що справедливий розгляд справи має гарантуватися створенням умов для забезпечення недоторканості суддів та їх незалежності, що визначає рівень ефективності судового захисту прав та інтересів особи. Отже, актуальність питання встановлення адміністративно-правових засад забезпечення недоторканості суддів залишається в сучасних умовах, та особливо посилюється в умовах воєнного стану.

Стан наукової розробки проблеми. Питання суддівського імунітету та недоторканості розглядалось через: встановлення проблематики застосування заходів дис-

циплінарної відповідальності, що розкривалось у публікаціях Н.В. Шевелер [2], І.О. Бабія [3], О.Л. Польового [4] та інших; через визначення меж процесуального розсуду судді, що впливає на здійснення ефективності реалізації судового контролю, що розглядалось у публікаціях Ю.О. Легези, А.О. Борисенка [5], Ю.А. Волкової [6], О.В. Констанція [7, с. 44] та ін.. Водночас питання недоторканості судді досліджується фрагментарно, що підсилює актуальність даної публікації.

Метою статті є визначення адміністративно-правових засад недоторканості судді.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення незалежності судів та їх недоторканості, недопустимості втручання в роботу судді є дуже важливим і відповідає принципам демократичної правової держави. Незалежність суддів має розумітися як створення умов для ухвалення суддями повинні приймати свої рішення без будь-якого впливу чи тиску від будь-яких зовнішніх осіб чи організацій. Їх рішення повинні ґрунтуватися виключно на законі та доказах у справі. Забороняється будь-яке втручання чи спроби впливати на суд чи суддів у будь-який спосіб. Це охоплює будь-які спроби тиску, погроз, хабарництва, чи інших дій, що мають на меті змінити об'єктивний характер

судового рішення. Громадяни, органи влади, та інші особи повинні поважати судову систему та її працівників. Неповага до суду може включати публічні висловлювання, що викривають або негативно впливають на авторитет суду та суддів. Дії, спрямовані на завдання шкоди авторитету суду чи вплив на неупередженість суду, можуть тягнути за собою адміністративну чи кримінальну відповідальність. Ці принципи є основою правової держави і гарантують справедливість, об'єктивність та незалежність судової системи. Порушення цих принципів може вести до порушення прав людини та правової держави в цілому.

Згідно із рішення Конституційного Суду України від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 зазначено, що законодавча влада і, зокрема, народний депутат України не має права звертання до судів, до голів судів та до суддів щодо втручання у розгляд та вирішення конкретних судових справ [8].

Гарантії недоторканості суддів полягають у: створенні спеціального порядку їх призначення на посаду, застосування заходів відповідальності та звільнення; існуванням процедури незмінюваності суддів та їх недоторканості; процесуальними гарантіями невтручання у здійснення суддівського розсуду; встановленням механізму адміністративної, кримінальної, цивільної відповідальності за порушення авторитету суддів; соціально-економічними засобами забезпечення діяльності суддів; функціонуванням органів суддівського самоврядування; створення процедур забезпечення особистої безпеки суддів та членів їх сімей.

При цьому незалежність судді не означає відсутність необхідності звітування за ухвалені рішення, що здійснюється як шляхом застосування заходів громадського контролю, так і шляхом застосування заходів державного контролю.

Недоторканість судді означає обґрунтування відповідальності судді. Наприклад, недоторканість судді не означає допустимість несвочасності ухвалення рішення у справі, неналежне ставлення до учасників процесу та сторін конфлікту. Наявність таких проявів діяльності судді є підставою для застосування заходів дисциплінарної відповідальності до нього (стаття 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ін.).

Гарантії недоторканості судді можуть бути умовно поділені на: юридичні та фактичні, де до останніх відносяться майнові, соціальні, житлові гарантії. Юридичні гарантії недоторканості судді пов'язуються із встановленням меж процесуального розсуду судді та встановлення змісту його дискреційних повноважень.

Варто зазначити, що формування інституту недоторканості судді в Україні постійно перебуває у стадії формування. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ від 25 липня 2002 року у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України» [9] зазначалось, що чисельними є прояви втручання у здійснення судового розгляду юридичних справ, що вчинювалось із боку органів державної виконавчої влади. Безумовно наявність такого адміністративного впливу на ухвалення судового рішення є порушенням незалежності судді та створює загрозу забезпеченню права особи на об'єктивне справедливе врегулювання справи.

Категорія «незалежність судді» розглядається відповідно до практики ЄСПЛ передусім як недопустимість втручання у процес врегулювання спору з боку органів державної виконавчої влади [10].

Розуміння безсторонності чи неупередженості судді полягає у: встановленні вимог щодо належності суб'єк-

тивного інтересу у врегулюванні спору; відсутності об'єктивної незацікавленості у врегулюванні справи на його користь. Наявність таких перешкод є підставою для самовідводу судді чи відводу судді. Однак при цьому необхідно підкреслити, що визначається презумпція безсторонності судді, тобто наявність сумніву, що судді є упередженим у врегулюванні тієї чи іншої справи має бути доведений та обґрунтований [11].

Доступ до суду із всіма атрибутами судової форми контролю є важливим елементом справедливого судочинства. Це означає, що кожна людина має право звертатися до суду для захисту своїх прав та інтересів, а суд повинен мати повний обсяг повноважень для розгляду справи, прийняття обґрунтованих рішень та забезпечення їх виконання. Суд повинен бути незалежним від владних та інших зовнішніх впливів. Це гарантує об'єктивність судового рішення. При цьому судовий процес повинен бути відкритим та доступним для громадськості. Це дозволяє громадськості спостерігати за процесом, забезпечує довіру до суду та запобігає корупції. Кожна сторона має право на представника за власним вибором. Адвокат забезпечує професійну допомогу та захист інтересів сторони у судовому процесі. Держава не може обмежувати або скасовувати судовий контроль у певних галузях. Це гарантує, що суд може розглядати будь-які спори чи питання, незалежно від того, які це може бути сфери (наприклад, конституційний контроль, адміністративні справи, цивільні та кримінальні справи тощо). Судове рішення повинно бути обов'язково виконане. Це забезпечує ефективність судової системи та довіру до неї. Загальна ідея полягає в тому, що суди повинні мати всі необхідні повноваження для розгляду справ та винесення об'єктивних рішень на основі закону. Втручання держави у цей процес або обмеження судового контролю підривають засади справедливості та правової держави. Одним із перших справ ЄСПЛ, де було звернено увагу на забезпечення права особи на доступ до суду, була справа «CASE OF GOLDER v. THE UNITED KINGDOM» [12], що здійснила «революцію» у розумінні недоторканості та неупередженості судді та суду.

Відмова у доступі до правосуддя є забороненою та є порушенням принципів справедливого судочинства. Кожна особа має право на справедливий судовий процес, де її справа буде розглянута об'єктивно і безпристрасно, з дотриманням всіх необхідних процедур і гарантій. Отже, відмова в правосудді або відмова у розгляді справи є недопустимою дією. Кожна особа має право на справедливий та об'єктивний судовий процес, де її справа буде розглянута належним чином і відповідно до закону. Відмова в правосудді або відмова у розгляді справи порушує це право та викликає недовіру до судової системи. При цьому обмеження доступу до правосуддя має бути об'єктивно необхідним, наприклад, у разі, якщо особу визнано обмежено дієздатною чи недієздатною.

Висновок. Таким чином, недоторканість судді означає: обмеженість його дій вимогами дотримання норм матеріального та процесуального законодавства; створення умов для забезпечення об'єктивного та справедливого розгляду справи; застосування критеріїв неупередженості та незацікавленості судді у тому чи іншому способі врегулювання спорів; гарантування особливих процедур застосування заходів дисциплінарної та інших форм відповідальності судді, що має унеможливити фактори втручання інших гілок влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Шелевер Н. В. Імунітет суддів та їх відповідальність. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО*. 2011. Вип. 15. С. 79–83
3. Бабій І. Незалежність судової влади в особі судді – запорука демократичної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 160–162

4. Польовий О. Л. Генеза юридичної відповідальності суддів в Україні. *Держава і право*. 2009. № 46. С. 133–138.
5. Борисенко А.О., Легеза Ю.О. Процесуальний судовий розсуд у врегулюванні виборчих спорів: практика ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 831-834
6. Волкова Ю.А. Окремі питання реалізації дискреційних повноважень адміністративних судів у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина *Київський часопис права*. 2022. №2. С. 81-86.
7. Константий О. В. Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1 (113). С. 44–47
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про запити народних депутатів України). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-99#Text>
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (заява № 48553/99) від 25.07.2002. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text
10. Ефективність рішень Європейського суду з прав людини, або справи, розглянуті з 1959 по 1998 рік. URL.: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=112>
11. Рум'янцева В. В. Поняття «безсторонній і незалежний суд» в сенсі § 1 статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. *Юридичний вісник*. 2018. №1 URL.: https://minjust.gov.ua/m/str_1955
12. Golder v. The United Kingdom. STRASBOURG. 21 February 1975. URL.: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: \[«001-57496»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: [«001-57496»]})